
BELGELER ve ARAŞTIRMA NOTLARI

Kırgızistan'da Din Eğitimi Veren Kurumlar

Ahmet Cihan*

Religious Educational Institutions in Kyrgyzstan

This study examines the religious educational services in Kyrgyzstan from the time of independence onwards. It takes into account the development and spread of both formal and informal religious educational services that were partially achieved and applied during the time of the Soviet Union. It carries out qualitative and quantitative analyses and provides statistical data on the religious educational institutions that offer education from primary to higher education degrees.

At the same time, the study briefly gives an overview of how the religious services administration hierarchy in Muslim countries controls and inspects organised and disperse religious education and how the religious educational institutions in Kyrgyzstan has benefited from these experiences. In this context, the article closely examines the role of Turkey and the Turkish Religious Foundation, the latter having played a significant role in the institutionalisation of religious educational services in Kyrgyzstan.

In addition to these, it is obvious that there are several associations and foundations in Muslim countries that take part and offer services in religious education in Kyrgyzstan. There is no doubt that in a short time both formal and informal support from Muslim countries has made positive contributions to the development of religious education and services. However, it would be more useful in the long term if a central authority were to govern and dictate all forms of such support in order to institutionalise a qualified religious education and establish permanent religious services.

Key words: Religious Education, Kyrgyzstan, Organised and Prevalent Religious Education.

Bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından sonra Kırgızistan'da din hizmetleri Sovyetler Birliği dđnemindeki örgütlenmeye benzer şekilde sürdürölmektedir. Bu hizmetler başkent Bişkek'te "Müftiyat", taşrada ise "Kazıyat" adı verilen birimler tarafından yürütölmektedir.

---

* Dođ. Dr., Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Faköltesi Sosyoloji Bölümü, Diyarbakır.

Bişkek'te yüksek öğrenim düzeyinde eğitim-öğretim yapan bir enstitü bulunduğu gibi, ülkenin ikinci büyük kenti olan Oş il merkezinde devlet üniversitesine bağlı olarak bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır.¹ Aynı üniversiteye bağlı ikinci bir fakülte ise son dönemde Bişkek'te eğitim-öğretime başlamıştır.

Bunların yanında, gerek Kaziyat'ın denetim ve kontrolünde olup bu kurumun görevlendirdiği kişiler tarafından yönetilen gerekse aynı kurumca faaliyet izni verilen ve sivil organizasyonlarca koordine edilen farklı seviyelerde eğitim veren onlarca kuruluş vardır.²

Bağımsızlık öncesi dönemde yasal olmayan yollardan faaliyet gösteren "medrese" türü geleneksel eğitim kurumları, 1991'den itibaren giderek yaygınlaşmış ve halkın temel din eğitimi ihtiyacının karşılanmasında aktif rol üstlenmeye başlamıştır.³ Bugün, ülkenin farklı bölgelerindeki değişik yerleşim birimlerinde resmî kurumlarca idare edilen kırk civarındaki medrese⁴ dışında, çeşitli İslâm ülkelerinin desteklediği vakıf ve dernekler aracılığıyla din eğitimi hizmeti veren "medrese" türü onlarca eğitim kurumu mevcuttur.⁵

Yabancı ülke hükümetlerinden bağımsız faaliyet yürüten vakıf ve dernekler tarafından koordine edilen "medrese" türü eğitim kurumları, görece birbirinden farklı niteliklere sahiptirler. Örneğin, Türkiye'de "Süleymancı" diye tabir edilen grubun başta Celalabat ili olmak üzere, diğer altı ilde, ilçe ve köy

---

¹ Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları* (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2000), s. 18-29.

² Durmuş Arık, "Bağımsızlık Sonrasında Kırgızistan'da Sosyo-Dini Görünüm", *Ülkümüz*, 2 (2004): 299-300.

³ Bu medreseler, zaman içerisinde kendini yenileyememiş gözükmektedir. Geleneksel usul ve yöntemlerin uygulandığı bu yerlerde, hâfizlik eğitimi başta olmak üzere, temel dinî bilgilerin aktarılmasına ve Arapça metinlerin öğretilmesine ağırlık verilmektedir. Halkın maddî desteği ile yürütülen bu eğitim sisteminde, yetersiz beslenme ve olumsuz barınma koşullarına bağlı olarak çocuk yaştaki gençler fiziksel gelişmelerini tamamlayamamakta; zaman zaman buradaki görevliler halkın dinî duygularını ve çocukları istismar konusu yaparak çıkar sağlamaya çalışmaktadır.

⁴ Medreselerde, geleneksel metotlar uygulanarak Arapça yanında akaid-kelem konuları öğretilmekte ve hâfizlik yaptırılmaktadır. Bu medreselerde öğretim faaliyetini, "molla" adı verilen ve genelde Özbekistan'da eğitim görmüş olan Kırgız kökenliler ve Özbekler yürütmektedir. Bunlar arasında Kırgızistan'da veya Arap ülkelerinde eğitim alanlar da bulunmaktadır.

⁵ Vakıf ve dernekler, daha önce farklı amaçlarla inşa edilen eğitim kurumlarını satın alarak veya kiralarak restore etmekte ve dinî eğitime yönelik olarak kullanılmaktadırlar. Arapça ve temel dinî bilgiler verildikten sonra, daha ileri düzeyde bir eğitim vermek ve uzmanlık kazandırmak üzere ilgili ülkelerdeki merkezlere götürmek suretiyle iki-üç yıllık bir çalışma yürütmektedirler. Uzmanlaşarak "mollalık" payesi almış olan bu gençler, ülkelerine dönerek yeni açılan kurumlarda öğretici olarak çalışmaya başlamaktadır.

yerleşimlerinde halen faaliyet gösteren ve tamamlanma aşamasında “medrese” türü eğitim kurumları bulunmaktadır.⁶

Diğer yandan, bazı gayri resmî organizasyonlar, yerleşik oldukları şehirlerde kurdukları merkezlere müracaat eden veya ibadet amacıyla cami-mescidlerde toplanan cemaate dinî nitelikli sohbet yaptıkları gibi, oluşturdukları küçük gruplarla belde belde dolaşarak İslâm'ın temel prensiplerini halka açıklamaktadır.⁷

Kırgızistan'da din hizmetleri alanında çalışanlar için devlet bütçesinden herhangi bir kaynak tahsis edilmemektedir. Medreseler başta olmak üzere, her türlü din eğitimi ve öğretimi faaliyetleri, öğrencilerden tahsil edilen aidatlar dışında, daha çok halkın bağışları⁸ ve dış ülkelerden sağlanan yardımlarla finanse edilmektedir.

A. Resmî Din Eğitimi Kurumları

Kırgızistan'da, kurumsallaşmış bir din eğitiminden söz edilemez. Din eğitimine ilişkin faaliyetler henüz belirli bir resmî nitelik kazanmamıştır. Diğer Türk cumhuriyetlerine nazaran daha rahat faaliyet yürüten devlet denetimindeki din eğitim kurumları, büyük bir hızla ülke genelinde yaygınlaşmıştır. Ancak bu hızlı gelişme yer yer aşırılıkları da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, din eğitim ve öğretimi ilâhiyat fakültesi, İslâm enstitüsü ve medrese adı verilen kurumlar yanında; cami ve mescidlerde, devlet okullarında, farklı yerleşim düzeylerinde geleneksel din adamlarının yönettiği evlerde yapılmaktadır. İlahiyat fakültesi dışındaki tüm kurumlarda yürütülen eğitim-öğretim faaliyetlerinin iptidâî düzeyde olduğu, dolayısıyla din eğitimi sisteminin bütünüyle Orta Çağ standartlarındaki metotlarla gerçekleştirildiği söylenebilir.

Kırgızistan'da din eğitimi faaliyetlerinin biri salt bilgilendirmeye, diğeri de meslek kazandırmaya yönelik olmak üzere iki farklı amacı bulunmaktadır.

---

⁶ Süleymanlılar olarak isimlendirilen grup, geniş alanda oluşturdukları entegre bir sistemle özellikle kırsal bölgelerdeki genç çocukları, farklı programlarla, “medrese” adı verilen eğitim merkezlerine alarak, gösterdikleri performans ve yeteneklerine göre hâfızlık başta olmak üzere, Arapça ve din uzmanı olarak yetiştirmeyi hedeflemektedirler.

⁷ Bu bilgiler, araştırma yaptığım bölgede temasta bulunduğum “davetçi” adı verilen grup üyelerinin verdiği sözlü anlatımlara dayanmaktadır.

⁸ Halk arasında zekât ve fitrelerini bu kurumlara verenler de vardır.

İlâhiyat Fakültesi

Kırgızistan'da, resmî din eğitimi en yüksek düzeyde veren kurum olup, meslek elemanı yetiştirmeyi hedeflemektedir. 1993 yılında gerçekleştirilen bir anlaşma ve protokolle Oş Devlet Üniversitesi'ne bağlı olarak bir İlâhiyat Fakültesi açılması kararlaştırılmıştır.⁹

Oş Devlet Üniversitesi'ne bağlı ikinci bir İlâhiyat Fakültesi, Bişkek'te açılmıştır. Araşan İlâhiyat Fakültesi adındaki bu kurum, Türkiye'deki özel bir vakıf tarafından finanse edilmektedir. Araşan İlâhiyat Fakültesi'nde okuyan öğrenciler beş yıllık eğitimlerinin tamamını Kırgızistan'da yapmaktadır. Lisans eğitimi sonrasında, az sayıda öğrenci Türkiye'ye ihtisas yapmak üzere gönderilmektedir.¹⁰

İlâhiyat fakültesi mezunları, teorik olarak, din eğitimi ve hizmetleri alanında nitelikli eleman olarak kabul edilmekte, ortaöğretim kurumları müfredatındaki "iman" derslerine girmek başta olmak üzere, kazıyatlarda ve cami-mescidlerde din görevlisi olarak çalışabilecekleri düşünülmektedir. Fakat gerçekten durum hiç de bu şekilde değildir. 2005 yılı itibarıyla Oş İlâhiyat Fakültesi'nden mezun olan toplam 250¹¹ civarındaki nitelikli elemandan sadece altısı kazıyatlarda görev alabilmektedir. Bunların maaşları da Türkiye Diyanet Vakfı tarafından sağlanmaktadır. Bazı mezunlar eğitim kurumlarında çalışmakla beraber, bunlar yeterli bir sayıya ulaşmış değildir.

Oş Devlet Üniversitesi'ne bağlı olarak Bişkek'te faaliyet gösteren Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü Teoloji Fakültesi ise 2000 yılında eğitim-öğretime başlamıştır. Burası da Türkiye'deki bir başka vakıf tarafından finanse edilmektedir.

Bu fakültede 2005-2006 öğretim yılında toplam 155 öğrenci eğitim görmektedir olup tamamı erkektir.¹² Öğrencilerden herhangi bir ücret alınma-

⁹ O. Ş. Mamayusupov, *Cosudartuennnaya Komissiya Pri Pravitelstve Kirgizskoy Respubliki Po Delom Religii, Veprosi Problemi Religii na Perehodnom Periode (Kırgızistan Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu, Geçiş Sürecinde Dinî Problemler)*, (Bişkek 2003), s. 42; Mayramkan İsaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri" (bitirme tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, 2005), s. 15-16.

¹⁰ İsaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri", s. 16.

¹¹ 2005 yılına kadar toplam 254 öğrencinin mezun olduğunu, Oş İlâhiyat Fakültesi Türkiye sorumlusu Dr. Eyüp Baş'la yaptığımız görüşme sırasında öğrendik. Kendisine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

¹² Araşan İlâhiyat Fakültesi'nde eğitim gören toplam 155 öğrencinin etnik kökenlerine göre dağılımı şu şekildedir: Kırgız 144; Kazak 3; Özbek 4; Ahıska 3, Azeri 1. Toplam 155 öğrencinin sınıflara göre dağılımı şöyledir: 1. sınıf: 53; 2. sınıf: 31; 3. sınıf: 23, 4. sınıf: 23; 5. sınıf: 25.

maktadır. Aksine, eğitim görenlerin tüm iâşe ve ibate masrafları kurum tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca, toplam sayının % 15'ini teşkil eden başarılı öğrencilere de ayda 5-10 dolar arasında burs sağlanmaktadır.

Öğrencilerin yaş ortalaması on sekiz-yirmi iki arasında değişmektedir. Fakülte ilk mezunlarını 2004-2005 öğretim yılında sekiz kişi olarak vermiştir. 2005-2006 ders yılı sonunda ise yirmi beş öğrencinin mezun olacağı tahmin edilmektedir. Mezun öğrencilerden bir bölümü, temel eğitim okulları müfredatında genel kültür dersleri arasında yer alan "iman" dersini kadrosuz öğretmen olarak verirken, diğerleri de "kaziyat" adı verilen ve resmî din hizmetlerinin taşra organizasyonunda görev almaktadır. Birkaçı ise daha ileri düzeyde din eğitim-öğretimi yapmak üzere çeşitli üniversitelerin doktora programlarına kayıt yaptırmış durumdadır.

Araşan İlahiyat Fakültesi'ndeki ders programı Oş İlahiyat Fakültesi'yle aynıdır. Öğretim elemanlarının bir bölümü Türkiye'den giderken, diğerleri Kırgızistan'dan karşılanmaktadır. Mayıs 2006'da kurumda yedisi Türkiye'den ve sekizi Kırgızistan'dan toplam on beş kadrolu öğretim elemanı görev yapmaktaydı. Bunların dışında sekiz kişi de Bişkek'te farklı üniversitelerden gelip ders vermekteydi. Kurum yöneticileri temel hedeflerini "Türkiye-Kırgızistan arasındaki dinî-kültürel ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak" olarak açıklamaktadır. Ancak, dinin Türkiye'deki yaygın yorumu olan "Ehl-i sünnet" anlayışını, eğitim yoluyla Kırgızistan'da egemen kılmaya çalıştıklarını vurgulamaktadırlar.¹³

B. Gayr-i Resmî Din Eğitimi Kurumları

İslâm Enstitüleri

İslâm enstitüleri, örgün din eğitimi veren ikinci derecedeki kurumlardır. İlki 1992 yılında Bişkek'te açılan İslâm enstitülerinin sayısı, 2006 yılında toplam yedidir.¹⁴ Bunların çoğunluğu henüz kurumlaşmamış olup eğitim düzeyleri çok düşük ve öğretim metotları da oldukça iptidaîdir.

¹³ Araşan İlahiyat Fakültesi'yle ilgili burada verilen bilgiler 19 Mayıs 2006 tarihinde kuruma yaptığımız ziyaret sırasında kurum yöneticilerinden alınmıştır.

¹⁴ Diğer yandan, Mamayusupov'un çalışmasında, aşağıdaki listede yer alanların dışında "Resul-i Ekrem İslâm Enstitüsü" adıyla bir kurumdan söz edilmektedir. Bk. *Veprosi Problemi Religii na Perehodnom Periode*, s. 42.

2006 yılı itibariyle Kırgızistan'da faaliyet gösteren İslâm enstitüleri¹⁵

	Kurumun adı	Yöneticisi (Rektör)
1	Abdülcebbar İslâm Enstitüsü	Umaralı Hacı Bekmuratov
2	Amir Hamza İslâm Enstitüsü	Mirza Karabayev
3	Hız. Umar Bişkek İslâm Enstitüsü	
4	Lokman Hekim Tokmok İslâm Enstitüsü	Lugmar Hacı Guahonov
5	Hız. Hamza İslâm Enstitüsü ¹⁶	
6	Nurulislâm Enstitüsü	
7	Hız. Umar İslâm Enstitüsü	

Eğitim süresi beş veya altı yıl olan İslâm enstitülerinde kız ve erkek öğrenciler ayrı olarak eğitim görmekte; ayrıca, erkek hocalar kızlara ders vermektedir. Bazı enstitülerde erkek ve kızların eğitim gördüğü binalar da birbirinden ayrı yerlerdedir.¹⁷

Yukarıda adı geçen İslâm enstitüleri dışında, uluslararası düzeyde yüksek din eğitimi verdiği öne sürülen “Âlim” adını taşıyan bir başka yüksek okul bulunmaktadır.¹⁸

Medreseler

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, uzun bir süre kuluçka devresinde olan dinî öğretim kurumları birdenbire yayılmaya başladı. Hızla sayıları artan kurumlar, önceleri gelişigüzel bir şekilde kurulup eğitim-öğretim yapmaktaydılar. Bu kontrolsüzlük büyük ölçüde bugün de devam etmektedir, denilebilir.

Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra, 1992 yılında dört ayrı medrese açılmıştır. Bunlardan ikisi kuzeyde daha seküler Çüy bölgesindeki Bişkek¹⁹ ve Tokmok'ta²⁰ inşa edilirken, diğer ikisi güneydeki en büyük

¹⁵ Mamayusupov, *Veprosi Problemi Religii na Perehodnom Periode*, s. 42; İsaev, “Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri”, s. 17.

¹⁶ Mamayusupov'un çalışmasında “Hz. Osman İslâm Enstitüsü” olarak belirtilmiştir. Bk. *Veprosi Problemi Religii na Perehodnom Periode*, s. 42.

¹⁷ İsaev, “Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri”, s. 17.

¹⁸ Bk. Mamayusupov, *Veprosi Problemi Religii na Perehodnom Periode*, s. 42; İsaev, “Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri”, s. 14.

¹⁹ Başkent Bişkek'te 1992 yılında “Hz. Umar Medresesi” adıyla açılan kurum daha sonra “Hz. Ömer İslâm Enstitüsü” adını almıştır.

²⁰ Tokmok'ta açılan kuruma “Lokman Hekim Medresesi” adı verilmiştir.

iki yerleşim birimi olan Oş²¹ ve Celalabat'ta²² faaliyet göstermeye başlamıştır.²³

İlerleyen yıllarda medrese sayısında çok belirgin bir artış olmuştur. 2003 yılındaki resmî rakamlar, yirmi yedisi çalışma izni almış toplam kırk bir medrese bulunduğunu ortaya koymaktadır. Fakat sayının bunun çok üzerinde olduğu söylenebilir.²⁴

Medreselerde görev alan müderrisler, genelde yerel düzeyde din hizmetlerini ve eğitimini koordine eden kaziyatlar tarafından tayin edilirken, medreselerde “direktör” adı verilen sorumlu kişiler tarafından tespit edilmektedir. Kısacası, medrese müdürleri ile kaziyat tarafından müştereken seçilmektedir.

Diğer taraftan, devletlerarası anlaşmalar çerçevesinde bazı İslâm ülkelerinden gelen uzmanların söz konusu kurumlarda görev aldığı bilinmektedir. Örneğin, Türkiye'den iki ya da üç yıllığına gelen yirmi civarında uzman öğretici, resmî medreselerde görev alarak özellikle Kur'an eğitimi ve hafızlık konularında yerli elemanlara yardımcı olmaktadır.²⁵

Medreseler genel olarak 9. sınıfı veya 11. sınıfı tamamlamış, kübölük ya da attestat diye isimlendirilen mezuniyet belgesi bulunan adaylar arasında yapılan sözlü mülakat sonrasında öğrenci kabul etmektedir.²⁶ Fakat medreselerin gelir kaynaklarının başında öğrencilerden “kontrat akçesi” adıyla tah-

---

²¹ Oş'ta 1992 yılında “Abdülcebbar Medresesi” adıyla faaliyet göstermeye başlayan kurum daha sonra aynı adla İslâm Enstitüsü statüsü kazanmıştır.

²² Celalabat Suzak ilçe merkezinde bir cami bünyesinde açılan ve “İmâm-ı Âzam Medresesi” adını taşıyan kurum, daha sonra kent dışında geniş bir arazi üzerindeki müstakil binada faaliyet göstermeye başlamıştır.

²³ İsabaev, “Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri”, s. 20.

²⁴ Örneğin, Celalabat Suzak ilçesi Kız Medresesi bağımsız bir kurum olarak değil, erkek medresesi ile birlikte gösterilmiş olduğu gibi, 2004 yılında Celalabat kent merkezinde Sumo semtinde yapılan “az-Zahra Medresesi” de kayıtlara girmemiştir. Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 2005 yılında bitirme tezi olarak yapılan bir çalışmada herhangi bir kaynak gösterilmeden 2003 yılında ülke genelinde toplam kırk bir medrese bulunduğu, bunlardan sadece yirmi yedisinin kayıtlı olduğu belirtilmektedir. Bk. Caniş Omorov, “Bağımsızlık Sonrası Güney Kırgızistan'daki Dinî Durum” (bitirme tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2005), s. 38. 2005 yılında aynı fakültede yapılan diğer bir bitirme tezinde ise “din komisyonu” kayıtlarında yer aldığı öne sürülen toplam otuz sekiz medresenin ismi zikredilmektedir. Bk. İsabaev, “Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri”, s. 21-22.

²⁵ 2005 yılı itibarıyla, yirmi dolayında uzman öğretici Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kırgızistan'da farklı bölgede faaliyet gösteren medreselerde görevlendirilmiştir. Bunlardan ikisi Oş Abdülcebbar ve Nookat medreselerinde iki-üç yıl çalışmış, yerli hocalara rehberlik ve danışmanlık yapmışlardır. Bk. İsabaev, “Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri”, s. 21.

²⁶ İsabaev, “Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri”, s. 20.

sil edilen yıllık ücretler oluşturduğundan, yasal bir sakıncası bulunmadığı takdirde başvuran adayların tamamı kabul edilmektedir, denilebilir.

Diğer yandan, her medrese öğrenci sayısını kendisi belirlemektedir. Bu durum, fazla gelir elde edebilmek için daha fazla öğrenci kabul ederek medreselerdeki eğitim-öğretim şartlarının daha da kötüleşmesine yol açmaktadır.

Yaz ve kış dönemlerinde birer ay tatil bulunan medreselerdeki eğitim süresi, hazırlık sınıfları dahil, dört ile altı yıl arasında değişmektedir. Fakat bazı öğrencilerin daha kısa veya uzun bir süre medreselerde kaldığı tespit edilmiştir.²⁷ Kurumlardaki beslenme ve barınma altyapısının yetersiz olmasından dolayı, çoğu medresedeki öğrenci sayısı kış mevsiminde azalmakta, yaz döneminde ise artmaktadır.

Medreselerin büyük çoğunluğu yatılı olarak eğitim vermektedir. Ancak öğrencilerin kaldığı yerlerdeki koşullar oldukça kötüdür. Birçok kurumdaki olumsuz koşullar, eğitim gören gençlerin fiziksel gelişmesini engellemekte, hatta ruhsal durumlarının bozulmasına neden olmaktadır.

Medreselerin tamamı geleneksel dinî ilimler üzerinde tedarisat yapmakla birlikte, aralarında belirli farklar da gözlemlenmektedir. Ayrıca bazı medreseler, Kur'an hıfzı konusunda ihtisaslaşmış durumdadır.²⁸ Hafızlık eğitimine başlayan öğrenciler genelde üç yıllık bir süre içinde Kur'an'ı ezberlemektedir. Fakat 10-15 yıl gibi uzun bir sürede hafızlığı tamamlayanlar da bulunmaktadır.²⁹

Medrese eğitimini tamamlayan öğrencilere, müftiyat ve kazıyat tarafından pekiyi, iyi ve orta dereceli olmak üzere üç ayrı diploma ve sertifika verilmektedir. Mezunların büyük çoğunluğu din hizmetleri alanında görev almaktadır. Medrese mezunları mahalle veya köy yerleşim birimlerinde imam-hatip veya müezzin olarak görev aldıkları gibi müderris, hacıbaşı, kazıyat ve müftiyat personeli olarak da çalışabilmektedir.³⁰

²⁷ İsabaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri", s. 21.

²⁸ Örneğin, Güney Kırgızistan'da Oş ili Nookat ilçesindeki Sultan Serkar Medresesi ihtisas eğitimi veren kurumlardan biridir. Bu medrese sadece hafız yetiştirmekte olup eğitim süresi dört yıldır. Bk. İsabaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri", s. 21.

²⁹ Güney Kırgızistan'ın en büyük yerleşim birimi olan Oş'ta medreselerde, mescid-cami ve evlerde yetişmiş yaklaşık 150 civarında hafız bulunduğu iddia edilmektedir. Geniş bilgi için bk. İsabaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri", s. 21.

³⁰ 2002 yılında gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, Kırgızistan'da imamların % 98'inin sadece namaz kıldırabilecek kadar süre bildikleri; % 38'inin ise düzgün bir şekilde Kur'an okuduğu tespit edilmiştir. Geniş bilgi için bk. İsabaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri", s. 23.

2003 Yılı Verilerine Göre Kırgızistan Geneline Bulunan Medreseler⁵¹

	Medresenin adı	Yöneticisi	İl	Yerleşimi
1	Ebubekir Medresesi	Şamşidin Başırov	Batken	Karabak ayılı
2	Hız. Usman Medresesi	Mukaddas Kocaniyazov	Batken	Kızılıkaya şehri
3	Muhammed Medresesi	Zulkaynar Cabbarov	Batken	Şülüktü şehri
4	Hız. Ali Medresesi	Ahun Kurbanov	Batken	Haydarkan şehri
5	Hız. Osman Medresesi	Ziyabiddin Macitov	Batken	Orukzar ayılı
6	Tair Medresesi	İbrahim Kadırov	Batken	Kulundu ayılı
7	İmam Hamza Medresesi	Orazali Saynazarov	Batken	Karadobo ayılı
8	Ebu Hanife Medresesi	Fazıl Sultanmuratov	Batken	Batken merkez
9	Aşur Muhammed Medresesi	Sadıkcan Taşmatov	Batken	Leylek ilçesi
10	Ebu Hanife Medresesi	Zauriddin Botokov	Batken	Batken merkez
11	İslâm Medresesi	Abdulla Masaliev	Batken	Dokuzbulak ayılı
12	İmam Azam Medresesi	Abdulaziz Abduvaliyev	Celalabat	Kümüş Aziz ayılı
13	Ayşe Sıddık	Nurpaşa Sabirova	Celalabat	Celalabat merkez
14	Çon Aksu Medresesi	Abdumannan Başırov	Isık-Göl	Grigorevka ayılı
15	İmam et-Tirmizi Medresesi	N. Nasreddinov	Oş-Nookat	Mirmahmudov a.
16	Toolos Medresesi	Akmatalı Şamsiyev	Oş-Nookat	Toolos ayılı
17	Atanazar Karı Medresesi	İmamnazar Atanazarov	Oş-Nookat	Eski Nookat ayılı
18	Moldo Taabalı Medresesi	Suleyman Alimbekov	Oş-Nookat	Karataş ayılı
19	Halid ibn Valid Medresesi	Cusupkan Maksitov	Oş-Alay	Gülcö ayılı
20	Boston Medresesi	Abdugappar Abduvahidov	Oş-Nookat	Boston ayılı
21	Goib Eronları Medresesi	Şukurullo Tolonov	Oş-Nookat	Nookat merkez
22	Rahmatullo Medresesi	Rahmatullo Kasimov	Oş	Eşmatova
23	Mavlon Fahridin	Kadırbek Taşmatov	Oş-Araban	Haus ayılı
24	Abdraim Medresesi	Abdirahman Atabaev	Oş-Özgen	Mirza Ake ayılı
25	Şarip Ata Medresesi	Ayazullo Mamayusupov	Oş-Karakulca	Baymirza ayılı
26	İmam Azam Medresesi	Bayış Saydiyev	Oş	Turon
27	Mubarak Medresesi	-	Oş-Özgen	Kurşab ayılı
28	Ali ibn Abitalip Medresesi	Meder Sağınbayev	Talas merkez	Köktokoy Mah
29	Akçal-Ata Medresesi	A.A. Abdirasilov	Talas-Manas	Kayındı Mah
30	Beyiş Medresesi	Karıpbek Cumaşov	Çüy-Panfilov	Panfilovka Mah
31	Medrese-Mescit	Nasriddin Bakrinddin	Çüy-Sokuluk	Kızıltuu Mah
32	Kadım Çaho Medresesi	Ahmed Sabarov	Çüy-Cayılskiy	Novo-Nikolayevka
33	Bayram Yüksel Medresesi	Ahmed Sabarov	Çüy-Cayılskiy	Novo-Nikolayevka
34	Ravza Medresesi	Uskenbay Kalandarov	Çüy-Sokuluk	Canı-Cer Mah
35	al-Termizi Medrese-Mescit	Mamır Satıbaldiyev	Çüy- Isık Ata	Krasnaya Reçka
36	Hız. Ebubekir Medresesi	M.N. Razikov	Çüy-Kemin	Kirova Sokağı
37	Termeziy Medresesi	Magomed Mirzayev	Çüy-Sokuluk	Canı-Cer ayılı
38	Fatih Medresesi	Abdulhak Iriskulov	Çüy-Sokuluk	Novo-Povlovka mh
39	Kök Car Medresesi	Abdulaziz Karı	Çüy-Alamedin	Kok-Car ayılı
40	al-Faruh Medresesi	Hazbay Ziyaev	Çüy-Alamedin	Koytaş ayılı
41	Akmeçit Medrese- mescidi	Mahmud Adilcanov	Narin-Koçkor	Koçkor

⁵¹ Mamayusupov, *Veprosi Problemi Religii na Perehodnom Periode*, s. 43-45.

Yukarıda listede yer alan toplam kırk bir medresenin illere göre dağılımına bakıldığında şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Güney bölgesinde yer alan Oş ilindeki medreseler toplam medreselerin % 32'sini teşkil ederken; güneydeki Batken ve kuzeydeki Çüy illerindeki on birer medrese genel sayının % 27'serini oluşturmaktadır. Aynı şekilde, güneydeki Celalabat ile kuzeydeki Talas ilinde ikişer medrese yer almakta ve bunlar toplam sayı içinde % 5'lik bir paya sahiptir. Kuzeydeki Narin ve Isık-Göl illerinin her birinde sadece birer medrese faaliyet göstermektedir. Her iki ildeki medreseler genel sayı içinde % 2'lik bir oran teşkil etmektedirler.

Diğer taraftan, genellikle kalkınmış kuzey ile daha az gelişmiş güney şehirleri arasındaki dağılımına baktığımızda, kuzeyde yer alan dört ildeki on beş medresenin genel medrese sayısı içinde % 38'lik bir paya sahip olduğu, geri kalan % 62'lik dilimi oluşturan yirmi altı dinî eğitim kurumunun ise güneydeki üç ilde faaliyet gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, dinî eğitimin ekonomik bakımdan daha az gelişmiş, geleneksel değerlerin korunduğu ve dolayısıyla daha az değişen alanlarda tercih edildiğini göstermektedir.

Dinî eğitim kurumlarının kuzey bölgesine göre, güneyde daha fazla yaygın olmasında başka faktörler de etkili olmaktadır. Güneydeki sosyal, iktisadî ve kültürel dokunun Sovyetler Birliği döneminde daha az değişmiş olması, nüfusun kırsal kesimlerde özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşması, geleneksel dinî değerlerin kök saldığı eski şehirlerin bu bölgede bulunması; Semarkant, Buhara ve benzeri klasik İslâm kültür merkezlerine daha yakın olması bu faktörler arasında zikredilebilir. Diğer yandan, Kırgızistan nüfusunun önemli bir bölümünü teşkil eden Özbek kökenli vatandaşların bu bölgede yerleşik olması da dinî eğitim kurumu medreselerin güneyde daha erken bir dönemde hızla çoğalmasına yol açmış olabilir.

Cami-Mescidler

Birçok mescidin avlusunda yer alan küçük odalarda beş-on beş arasında değişen sayılarda küçük yaştaki çocukların hafızlığa çalıştığı görülmektedir. Buralardaki eğitim, genelde kış aylarında gerçekleştirilmektedir. Bu çocukların bazı giderleri aileleri tarafından karşılanmakta, kimi ihtiyaçları da cami cemaatinden toplanan yardımlarla giderilmektedir.

Cami-Mescidlerin Bulunduğu İllere Göre Dağılımı⁵²

İl	2003 yılı	Ruhsatı Bulunan
Oş	588	433
Celalabat	448	300
Batken	218	157
Talas	79	52
Isık Göl	48	21
Narin	52	5
Çüy	147	67
Bişkek	20	7
Toplam	1600	1042

Evler

Sovyetler Birliği döneminden beri, temel Kur'an öğretimi ve dinî bilgilen-dirmenin yaygın olarak yapıldığı yöntemlerden biri mahalle ve köylerdeki bu işe özel ev sistemidir. Bu tür eğitim, tecrübeye dayalı rastgele bir eğitim sürecidir. Öğrenciler, genelde, ders veren hoca ya da mollanın evinde kalarak belirli bir bilgi edinme sürecinden geçer, aynı süre içerisinde belirli bir mesleğe yönelik resmî veya gayr-i resmî eğitim alır.

Hafızlık yapmaya kabiliyetli olan çocuklar iki-üç yıllık süre içinde hıfzını tamamlar; diğerleri ise belirli kitapları hocanın gözetiminde okumayı sürdürür. Bu tarz eğitim için belirlenmiş bir süre yoktur. Hıfzını tamamlayan veya hocadan izin alan öğrenci, ailesinin yanına dönebilir.

Geçmiş dönemde ve bugün din eğitimi veren evlerin sayısının ne kadar olduğu bilinmemektedir. Ancak Güney Kırgızistan'da, özellikle Özbek kökenli-lerin yaşadığı mahalle veya diğer yerleşim birimlerinde, evlerde yürütülen medrese eğitiminin oldukça yaygın olduğu söylenebilir. Güney Kırgızistan'da Oş iline bağlı Özgen şehrinde yaptığım bir gezi sırasında görüşme imkânı bulduğum yaşlı bir Özbek, kent merkezinde dinî eğitim veren onlarca medrese bulunduğunu belirtti. "Medrese var mı?" soruma yaşlı Özbek, "Hangi medrese?" karşılığını verince, "Balaların okuduğu yer" deyince, mahalle aralarında 100'e yakın evde eğitim yapıldığını ifade etti.

⁵² İsaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri", s. 14.

Diğer yandan, Sovyetler Birliği döneminden itibaren bazı mollalar ve varlıklı kimi aileler, şahsî gayret ve imkânlarıyla kendi yakın akraba çevresi yanında, mahalle veya kırsal kesimdeki dayanışma grubu üyelerine yönelik din eğitimi vermişlerdir.

Bu tarz eğitim yapılan evlerde genelde, önce kısa dua ve sûreler ezberletilmekte, daha sonra *Muallim-i Sâni* adı verilen Kur'an'a giriş kitabı ile *Üstad-ı Evvel* kitabı okutulmakta, bazı öğrencilere de hafızlık yaptırılmaktadır.³³

Ayrıca, Kur'an eğitimi almak üzere takip edilen iki ayrı tecvit kitabı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, *Fan Tecvidi* olup Kazan'da Tatarca olarak basılmıştır. Kitabın çevirisi olmadığından, Tatarca metin okutulmaktadır. İkinci kitap ise *29 Ders* adında Özbekçe bir kitaptır. Tecvid eğitimi, Kur'an öğreniminden sonra yapılmaktadır.³⁴

Din Eğitimi Veren Kurumlar³⁵

Kurum adı	1991 yılı	2003	Ruhsatı Bulunan
İlâhiyat Fakültesi	0	2	2
İslâm Enstitüsü	0	6	6
Medrese	0	41	27
Cami-Mescid	36	1600	1042
Toplam	36	1649	1077

Sonuç

Sovyetler Birliği döneminde, devlet kontrolünün daha az olduğu kırsal bölgelerde yaşamaları ve aile yapısının bozulmaması nedeniyle, Kırgızlar arasında geleneksel değer yargıları daha az tahribata uğramıştır, denilebilir. Bu durum, Güney Kırgızistan'da çok daha belirgindir.³⁶ Bununla birlikte Kırgız kökenlilerde dindarlaşma düzeyi oldukça düşük olduğundan, gerek

³³ İsabaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri", s. 24.

³⁴ İsabaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri", s. 21.

³⁵ İsabaev, "Kırgızistan'da Kur'an Eğitimi ve Müesseseleri", s. 14.

³⁶ Özgen ilçesi Canıçek Köyü'nde yaşayan Kubaniç Rayeva, Sovyetler Birliği döneminde babasının hiç Rusça bilmeden hayatını sürdürdüğünü, kendisinin çalıştığı kolhozda ise % 100 Kırgızca konuşulduğunu ifade etti. Fakat eşinin çalıştığı sağlık sektöründe Rusça'nın daha yaygın olduğunu belirtti.

Sovyetler Birliği döneminde gerekse bağımsızlık sonrasında dinî alanda derinleşme oldukça güç olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde dine ve dinsel değerlere karşı yürütülen kampanya nedeniyle nüfusun 2/3'sinin yaşadığı Güney Kırgızistan'da sadece on sekiz mescid açık kalabilmiştir.³⁷

Güneyde yer alan önemli yerleşim birimlerinden Alabuka, Toktogul, Aksı, Çatkal, Maylusuu, Taşkömür, Karakol gibi Kırgız nüfusun daha yoğun olduğu şehirlerde hiçbir mescid bulunmazken, Özbek nüfusun ağırlıkta olduğu Karasu'da iki, Suzak, Nookat, Kademçay ve Leylek ilçe yerleşim birimlerinde birer mescid açık kalmıştır.³⁸

Yapılan araştırmalar, medreselerde ders verenlerin çoğunluğunun resmî bir örgün eğitim almamış olduğu, aksine medrese eğitimi aldığını veya bir ya da birkaç hocadan özel ders görmüş olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Diğer yandan, kazıyat kurumunun, medreselere hoca tayin ederken adayın Arapça bilgisine ve ona ders veren mollayı belirleyerek müderrislik sertifikası verip görevlendirme yaptığı tespit edilmektedir.³⁹

1998 yılında dört olan medrese sayısı, 2003'te kırk bire yükselmiştir. Sayılan hızla artan medreselerdeki eğitimin kalitesinde belirgin bir iyileşme gözlemlenmemektedir. Medreselerdeki eğitimin yetersiz olması bir yana, kurum içinde herhangi bir disiplin de yoktur. Öğretim yapan müderrisler düzenli olarak kuruma devam etmemekte, onların yerine üst sınıftaki öğrenciler daha alt derecedeki öğrencilere ders vermektedir.⁴⁰

Orta Çağ öğretim metot ve yöntemleriyle çok az sayıdaki kitabın ezberletilmesine dayanan ders geçme sistemi uygulanmakta, müfredatta sosyal hayata ilişkin hiçbir ders bulunmamaktadır. Müderrislerin sözleriyle ders kitaplarının içerikleri birer dogma olarak kabul edilmekte, tartışma ve yoruma hiçbir zaman rastlanmamaktadır.

Ayrıca, fizikî koşulların da oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Özellikle öğrencilerin ders gördüğü yerler, yatakhane ve çalışma odası olarak kullandıkları

---

³⁷ Bu mescidlerden üçü Batken, dördü Celalabat, on biri ise Oş'ta yer almaktadır. Omorov Caniş, "Bağımsızlık Sonrası Güney Kırgızistan'daki Dinî Durum" (bitirme tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2005), s. 31.

³⁸ Omorov Caniş, "Bağımsızlık Sonrası Güney Kırgızistan'daki Dinî Durum", s. 31.

³⁹ Aytmirza Satıbalıev, "Kırgızistan'daki Din Eğitimindeki Problemler" (bitirme tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2005), s. 30.

⁴⁰ Satıbalıev, "Kırgızistan'daki Din Eğitimindeki Problemler", s. 31.

alanlar ile temizlik ve banyo ihtiyaçlarını giderdikleri mekânlar çok iptidai şekilde tanzim edilmiştir. Medrese binalarının büyük çoğunluğu hijyen koşullarından uzak, gençlerin bedensel ve ruhsal sağlıklarını tehdit edecek düzeydedir.

İlâhiyat fakülteleri dışında din eğitimi veren kurumlarda, ciddi anlamda bir kurumsallaşma sorunu yaşanmaktadır. Ayrıca, ilâhiyat fakülteleri bir tarafa bırakılacak olursa, örgün ve yaygın din eğitimi veren birimlerin büyük çoğunluğunda, İslâm'ın daha az akılcı olduğu iddia edilen Eş'arî yorumu ile ideolojik bağ taşıyan güncel fikrî akımların egemen olduğu iddia edilebilir. Bunda hem müfredat programında Arapça ve Arap harfli klasik dinî metinlerin ağırlıklı olarak yer alması hem de öğretim elemanlarının tamamına yakınının Arap ülkelerinde eğitim görmüş olmaları belirleyicidir. Birinci derecede belirleyici olan ise dinî eğitim veren kurumların kuruluş aşamasından başlanarak eğitimin her kademesinde çeşitli Arap ülkeleri, zengin iş adamları ve sivil toplum kuruluşlarınca finanse edilmesidir.